

UNIWERSYTET WARMIŃSKO-MAZURSKI W OLSZTYNIE
KATEDRA ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU I AGROTURYSTYKI
KIEROWNIK KATEDRY: PROF. DR. HAB. KRZYSZTOF MŁYNARCZYK

ANALIZA PORÓWNAWCZA KALWARII WARMIŃSKIEJ I JEROZOLIMSKIEJ DROGI KRZYŻOWEJ

PRACE WYKONANE W TRAKCIE IV OBOZU NAUKOWEGO
GŁOTOWO 2008
20 LIPCA – 3 SIERPNIA 2008 R.
PRZEZ KOŁO NAUKOWE ARCHITEKTÓW KRAJOBRAZU „HORYZONT”
DZIAŁAJĄCE PRZY KATEDRZE ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU I AGROTURYSTYKI
UNIWERSYTETU WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE
PRZY WSPÓŁPRACY
KUSTOZA SANKTUARIUM EUCHARYSTYCZNEGO NAJŚWIĘTSZEGO SAKRAMENTU
I KALWARII WARMIŃSKIEJ W GŁOTOWIE (GŁOTOWIE) K. DOBREGO MIASTA,
KS. KANONIKA DR. MARKA PROSZKA

UCZESTNICY OBOZU: PAULINA BROKOS, OLGA DOBRZYŃSKA, IZABELA
DRWĘCKA,
MONIKA HAN, JOANNA KOWALEWSKA
KIEROWNIK NAUKOWY OBOZU: PROF. DR. ARCH. MAGDALENA
SWARYCZEWSKA

OLSZTYN - GŁOTOWO 2008

OPRACOWANIE ZAWIERA:

**PODSUMOWANIE PRAC OBOZÓW NAUKOWO – BADAWCZYCH
I – GŁOTOWO 2005, II – GŁOTOWO 2006, III – GŁOTOWO 2007
ORAZ OPISOWO UJĘTE WYNIKI PRACY
IV OBOZU NAUKOWO – BADAWCZEGO GŁOTOWO 2008**

*Tekst referatu przygotowanego na konferencję popularnonaukową,
zorganizowaną przez Kustosza Sanktuarium Najświętszego Sakramentu
i Kalwarii Warmińskiej, ks. kanonika dr. Marka Proszka,
z okazji 130-tej rocznicy rozpoczęcia budowy parku pielgrzymkowego*

GŁOTOWO (GŁOTOWO) K. DOBREGO MIASTA

KALWARIA WARMIŃSKA

PRACE WYKONANE PRZEZ KOŁO NAUKOWE
ARCHITEKTÓW KRAJOBRAZU „HORYZONT”

DZIAŁAJĄCE PRZY KATEDRZE ARCHITEKTURY KRAJOBRAZU I AGROTURYSTYKI
UNIwersytetu WARMIŃSKO - MAZURSKIEGO W OLSZTYNIE

KIEROWNIK KATEDRY: PROF. DR HAB. KRZYSZTOF MŁYNARCZYK

ORAZ FUNDACJĘ I WSPÓLNOTĘ KULTUROWĄ „BORUSSIA”

W LATACH 2005 – 2008

*Dotychczasowe prace na terenie Kalwarii Warmińskiej,
prowadzone przez Koło Naukowe Architektów Krajobrazu „Horyzont”
oraz Fundację i Wspólnotę Kulturową „Borussia”*

Współpraca między tymi dwiema organizacjami rozpoczęła się w 2006 r. Dla członków Koła Naukowego przyjazdy do Głotowa stanowią obóz naukowo-badawczy. Natomiast „Borussia” w ramach projektu „Międzynarodowy wolontariat w ochronie krajobrazu kulturowego na Warmii i Mazurach” przeprowadza tu seminaria przygotowawcze dla przyszłych wolontariuszy z Polski, Niemiec i Rosji. Koordynatorem projektu jest Beata Samojłowicz, a asystent koordynatora i opiekun wolontariuszy to Dawid Wierzbicki.

Głównym celem prowadzonych prac jest uczytelnienie krajobrazu sakralnego. Kierownikiem naukowym i opiekunem merytorycznym obozów jest Pani prof. Magdalena Swaryczewska.

Od czego zaczęliśmy? Pierwszy obóz, w którym udział brali członkowie Koła Naukowego, obejmował głównie opracowanie szczegółowej mapy terenu. Jedynym istniejącym bowiem planem był zarys granic Kalwarii z naniesionymi kaplicami i drogami z 1910 r. Do celów naszej pracy został wykonany nowy pomiar geodezyjny i na nim

nanieśliśmy inwentaryzację drzewostanu w skali 1:250. Opracowanie zawiera też obszerną część tekstową pt. „Kalwaria Warmińska w Głotowie koło Dobrego Miasta. Inwentaryzacja drzewostanu i ekspertyza dendrologiczna”. Powstała również inwentaryzacja parku z rozwarstwieniem wiekowym i gatunkowym oraz dokładna inwentaryzacja starego cmentarza parafialnego. Prowadziliśmy badania otaczającego krajobrazu oraz danych historycznych z dostępnej literatury, a w wolnych chwilach rysowaliśmy impresje z natury i rozmawialiśmy z mieszkańcami Głotowa.

Drugi obóz, w 2006 r., zorganizowany został razem z Fundacją i Wspólnotą Kulturową „Borussia” i w takim zespole odbywały się już kolejne obozy. Sporządziliśmy studium kompozycyjne oraz wytyczne do gospodarki drzewostanem pod kątem uczytelnienia kompozycji parku i wykonaliśmy inwentaryzację nowego cmentarza parafialnego. Przeprowadziliśmy wstępne porządki i selekcję resztek archiwum Parafii, które zostały po pożarze. Wolontariusze próbowali przetłumaczyć niektóre ze staroniemieckich rękopisów, jednakże okazało się to zbyt trudne. Wykonaliśmy ponadto prace porządkowe w celu prześwietlenia terenu, czyli selekcję drzew i krzewów w podszyciu, koszenie chwastów, wywożenie gałęzi oraz wycinkę drzew chorych. Przeprowadzaliśmy także wywiady z mieszkańcami Głotowa i sporządzaliśmy szkice projektowe najbardziej zniszczonych elementów parku (mostków, źródelka i grot).

Trzeci obóz naukowy, w 2007 r., poza dalszymi pracami porządkowymi, obejmował szereg zadań dokumentacyjnych. Wykonaliśmy aktualizację inwentaryzacji oraz gospodarkę drzewostanem parku pod kątem planowanej regulacji i oczyszczenia rzeki Kwieli. Przeprowadziliśmy również weryfikację inwentaryzacji nowego cmentarza parafialnego, uwzględniając stan zachowania starych nagrobków. Dokumentowaliśmy figury w kaplicach (dokumentacja fotograficzna, opisy, które posłużyły do sporządzenia Białych Kart, a następnie wpisanie figur do rejestru zabytków). W trakcie tych prac zidentyfikowaliśmy 2 pracownie rzeźbiarskie, które mogły wykonać figury w Kalwarii. Przeprowadziliśmy również pomiary zewnętrznego i wewnętrznego obrysu ścian kaplic, które posłużyły do wykonania ich rzutów. Miały też miejsce dalsze próby selekcji i porządkowania archiwum parafialnego, z wyodrębnieniem akt dotyczących okresu budowy Kalwarii. Znaleźliśmy w ten sposób katalog pracowni Mayer'a z Monachium, której sygnatury widniały na figurach w kaplicach. Oczekiwanym rezultatem nie przyniosła jednak kwerenda Archiwum w Towarzystwie Kętrzyńskim (głównie Emlandische Zeitung), gdzie szukaliśmy danych o budowniczych i architektach Kalwarii Warmińskiej.

Podczas czwartego obozu naukowego zajęliśmy się inwentaryzacją zabytków ruchomych w kaplicach, aktualizacją inwentaryzacji nowego cmentarza parafialnego w Głotowie oraz weryfikacją tradycyjnego przekazu o tym, że Kalwaria Warmińska naśladuje drogę krzyżową w Jerozolimie. Rozpoczęły się także prace sanitaro-pielęgnacyjne na starym cmentarzu parafialnym, na terenie parku oraz obmiary architektoniczne kaplic.

Dla każdej z kaplic sporządziliśmy krótki opis architektoniczny, w którym uwzględniliśmy wygląd zewnętrzny, sposób konstrukcji, użyte materiały, rodzaj fundamentu, przypory, budowę dachu i jego pokrycie, blendy oraz otwory okienne i drzwiowe. Opisane zostały takie elementy wyposażenia, jak: posadzka, sklepienie, polichromia, stolarka, kraty, tabliczka nad wejściem, meble i krzyż odpustowy. Podaliśmy materiały, z jakich elementy te zostały wykonane, opisaliśmy zdobienia oraz stan techniczny. Pokróćce omówiliśmy figury w kaplicach oraz blendach, chociaż ich dokładna charakterystyka została sporządzona w zeszłym roku, przy opracowywaniu Białych Kart. Uwzględniliśmy również murki oporowe za kaplicami.

Aktualizacja inwentaryzacji nowego cmentarza parafialnego w Głotowie rozpoczęta została na obozie naukowym w 2006 r. oraz zweryfikowana w roku ubiegłym. Podczas obecnego obozu nadaliśmy kolejne numery inwentaryzacyjne nowo powstałym nagrobkom, ich opisy uzupełniliśmy o irskrypcje na tablicach oraz wykonaliśmy dokumentację fotograficzną. Sporządziliśmy charakterystyki grobów z uwzględnieniem materiałów, z jakich zostały zbudowane oraz konstrukcji elementów. Nagrobki sklasyfikowaliśmy wg 4 kategorii stanu technicznego (stan bardzo dobry, dobry, średni i zły). Podaliśmy także istniejące ubytki, pęknięcia w materiale. Istniejący plan cmentarza zostanie uzupełniony o nowe nagrobki oraz klasyfikację stanu technicznego, a wykonana aktualizacja znajdzie zastosowanie w bieżących pracach, związanych z zarządzaniem cmentarzem.

Idea „kopiowania” Jerozolimy w fundacjach kalwaryjnych znajduje swój początek już w średniowieczu. Od zawsze, podstawowym źródłem informacji dla twórców kalwaryjnych założeń były materiały z danej epoki, przedstawiające „Święte Miasto Jeruzalem”. Kalwarie wznoszono też z uwzględnieniem lokalnych warunków terenowych, toteż na przestrzeni dziejów przybierały one różnorodną formę. Początkowo były to typowo symboliczne, fantastyczne przedstawienia Jerozolimy, które wraz z rozwojem technik niemieczych ewoluowały, ukazując ją coraz bardziej realnie i precyzyjnie.

Przełomową rolę odegrało dzieło Adrychomiusza, które stało się swoistym wzornikiem dla budowniczych kalwarii w Europie. Jednakże i ono, przechodziło różnego rodzaju metamorfozy w celu dostosowania wytyczanej trasy pielgrzymkowej do lokalnych uwarunkowań zarówno topograficznych jak i roślinnych. Dopiero w późniejszym okresie plany „Świętego Miasta” stały się bardziej dokładne. Zdarzało się też, że trzy wzgórza usytuowane blisko siebie i rozdzielone rzeką uważano za miejsce dogodne do założenia Kalwarii - Nowej Jerozolimy, wskazane niejako przez samą Opatrzność już w momencie stworzenia świata.

Jednakże nawet pomimo istnienia wzorników i dokładnych pomiarów Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej, tworzone założenia cechowały się ogromną różnorodnością. Należało bowiem, przy wytyczaniu dróg pielgrzymkowych, wziąć pod uwagę rozmaite czynniki, takie jak: obowiązującą stylistykę oraz możliwości finansowe fundatora, które potem miały swoje odzwierciedlenie w skali całego założenia. Bardzo często, w zależności od potrzeb, różnie interpretowano Jerozolimską drogę krzyżową, wybierając tylko niektóre jej części. Ma to również miejsce w kalwarii Głotowskiej, gdzie ukazano czternaście stacji Męki Pańskiej oraz dwie grotty: Matki Boskiej z Lourdes i Modlitwa Pana Jezusa w Ogrójcu. Mogło to wynikać zarówno z ograniczeń finansowych, jak też terenowych. Możliwa jest także celowość takiego wyboru, która miałaby służyć symbolicznemu, a nie realnemu przedstawieniu drogi Męki Pańskiej. Wybór ilości stacji wpłynął znacząco na ogólny układ kompozycyjny. Kalwaria Warmińska, borykała się również z innym problemem. Niemożliwe było bowiem dokładne odwzorowanie Jerozolimskiej drogi krzyżowej, położonej w krajobrazie miejskim, w realiach wsi Warmińskiej. Różnice wynikały przede wszystkim z odmiennych uwarunkowań topograficznych, a także charakterystyki otoczenia. Wąwóz, w którym zbudowana została Kalwaria, specjalnie ukształtowano, aby symbolicznie przedstawiał krajobraz Jerozolimski.

Przy odwzorowaniu przebiegu Drogi Krzyżowej często próbowano także zachować rzeczywistą długość szlaku pielgrzymkowego, jak też odległości pomiędzy poszczególnymi kaplicami - stacjami kalwaryjnymi, lub ich proporcje, oraz ich wzajemne relacje przestrzenne. Inym zabiegiem, stosowanym w odzwierciedlaniu Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej, był efekt lustrzanego odbicia.

W związku z powtarzającym się w tradycji miejscowej poglądem, że Kalwaria Warmińska jest wiernym odbiciem Jerozolimy postanowiliśmy zweryfikować niektóre zależności w konfiguracji obu tych układów. W toku naszych badań, podjętych w trakcie tegorocznego obozu naukowo-badawczego, dokonaliśmy analizy podstawowych

parametrów porównując Kalwarię Warmińską i Jerozolimską.

Olga Dobrzyńska:

Oba plany dróg krzyżowych - Jerozolimskiej i Głotowskiej przedstawiono w skali 1:1000 oraz ustawiono zgodnie z jednolitą orientacją. Następnie sporządzono nowe, syntetyczne mapy z wynysowanymi drogami oraz układem stacji. Kolorem zielonym zaznaczone są drogi, kolorem karminowym oznaczono kolejne stacje. Obok legendy wpisana jest długość Drogi Krzyżowej i względna wysokość Golgoty.

Analizy prowadzą do następujących wniosków:

- Pierwotna, przypuszczalna długość Drogi Krzyżowej Jezusa w Jerozolimie od I do XIV stacji wynosi 883 m; natomiast długość drogi Męki Pańskiej w Głotowie od I do XIV stacji wynosi 849 m. Można więc uznać, że są to wielkości zbliżone. Można też przyjąć, że zgodnie z tradycją, zarówno w Jerozolimie jak i w Głotowie droga Męki Pańskiej liczy 1200 kroków.
- Mierząc obecny przebieg Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej (biorąc pod uwagę konieczność obejścia nowopowstałych budynków oraz wielowiekowe nawarstwienia) uzyskujemy długość 1198 m, co przypomina odległość od bramy wejściowej do wyjściowej w parku pielgrzymkowym w Głotowie, która wynosi 1084 m.
- Rozmieszczenie i wzajemne odległości kaplic Kalwarii Warmińskiej jest inne niż w Jerozolimie, nawet z uwzględnieniem zabiegu lustrzanego odbicia. Najwyraźniej zdecydowały tutaj lokalne uwarunkowania topograficzne.
- Kolejną badaną zależnością jest charakter i ukształtowanie terenu. Droga Krzyżowa w Głotowie, co prawda prowadzi pod górę, jednak względna wysokość Golgoty wynosi ok. 11 m. Golgota Jerozolimska sięga 30 m. W obu przypadkach istnieją schody, prowadzące na Kalwarię, jednakże są one zlokalizowane w innych miejscach.
- Kalwaria Warmińska położona jest w krajobrazowym parku i nie może dosłownie przedstawiać miejskiego charakteru Jerozolimy w Ziemi Świętej.

Czy więc można sądzić, że Kalwaria Warmińska nie jest podobna do Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej?

Rys. 1. Analiza porównawcza Kalwarii Warmińskiej i Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej.
Schemat przestrzenny Drogi Krzyżowej w Jerozolimie
[Opracowano na podstawie planu z drzeworytu „Droga Krzyżowa w Jerozolimie”,
Fundacja Komitetu Ziemi Świętej, Wyd. Szw. Anonimago, Kraków 1993]

Rys. 2. Analiza porównawcza Kalwarii Warmińskiej i Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej.
Schemat przestrzenny Drogi Krzyżowej w Głotowie
[Opracowano na podstawie mapy „Kalwaria Warmińska. Głotowo (Głotowo) k. Dobrego Miasta.
Program wycinki sanitarnej-pielęgnacyjnej w 2006r.” wykonanej w ramach odozu naukowo-badawczego
Kółka Naukowego Architektów w Głotowie „Horizont”, Głotowo 11-23 lipca 2006r.]

Poza rzeczywistymi, zbadanymi przez nas analogiami, pozostają jeszcze te symboliczne, których jest znacznie więcej. O podobieństwie świadczy chociażby to, iż obie Kalwarie prowadzą nas drogą Męki Pańskiej. Jerozolimską - rzeczywistą, natomiast Głotowską - symboliczną. Dokładnie została odzwierciedlona również kolejność zdarzeń, przedstawionych w następujących po sobie kaplicach-stacjach. Zgadza się również wejście na Górę - obydwie drogi, od I do XIV stacji prowadzą z dołu do góry, powtórzony jest także symbolicznie motyw zawilóści ścieżek, a także pojawia się symbolika opisywanego w Biblii Cedronu - w naszym przypadku jest to rzeka Kwieła, która jednak przepływa przez środek Drogi Krzyżowej, a nie jak to ma miejsce w Jerozolimie - poza jej obrębem. Aby pielgrzym mógł w pełni uczestniczyć w misterium Męki Pańskiej, w kaplicach zostały umieszczone figury, które swą ekspresją i realizmem wspomagają przeżycie religijne. Dodatkowo do Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej zbliżają nas umieszczone na Krzyżach Odpustowych, przywiezione przez fundatora kalwarii, drobiny z Ziemi Świętej. Kalwaria Warmińska, jako symboliczny wizerunek Jerozolimskiej Drogi Krzyżowej, pełni jeszcze jedną, niezwykle ważną rolę. Jako miejsce kultu religijnego jednoczy społeczność wiernych. Miało to miejsce zarówno 130 lat temu podczas budowy całego założenia, w trakcie dalszej pielęgnacji i opieki nad nim, jak również obecnie, kiedy odwiedzają to miejsce pielgrzymi z różnych stron świata.

ARCHITEKCI KRAJOBRAZU PO RAZ CZWARTY W KALWARII WARMIŃSKIEJ

W dniach 20 lipca – 3 sierpnia 2008 r. w Głotowie koło Dobrego Miasta odbył się już czwarty z kolei obóz naukowo – badawczy Koła Naukowego Architektów Krajobrazu „Horyzont”, działającego przy Katedrze Architektury Krajobrazu i Agroturystyki Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie, kierowanej przez prof. dr. hab. Krzysztofa Młynarczyka. Koło Naukowe wraz z Fundacją i Wspólnotą Kulturową „Borussia” prowadzi na terenie Kalwarii Warmińskiej w Głotowie prace zmierzające do uczytelnienia krajobrazu sakralnego. Poprzez różnego rodzaju badania i analizy parku pielgrzymkowego studenci poszerzają jego ubogą dokumentację. Opiekę merytoryczną nad nimi sprawuje prof. dr arch. Magdalena Swaryczewska, adiunkt w Katedrze AKiA.

Do tegorocznych zadań obozu należały: inwentaryzacja zabytków ruchomych w kaplicach, aktualizacja inwentaryzacji nowego cmentarza parafialnego w Głotowie, obmiary architektoniczne kaplic oraz weryfikacja tradycyjnego przekazu o tym, że Kalwaria Warmińska naśladuje Drogę Krzyżową Jezusa w Jerozolimie. Prowadzono również prace sanitarne – pielęgnacyjne na starym cmentarzu parafialnym i na terenie parku

W trakcie obozu studenci uczestniczyli w konferencji popularnonaukowej, zorganizowanej przez Kustosza Sanktuarium Najświętszego Sakramentu i Kalwarii Warmińskiej, ks. kanonika dr. Marka Proszka, z okazji 130-tej rocznicy rozpoczęcia budowy parku pielgrzymkowego. Przedstawili tam wyniki swoich dotychczasowych działań w Głotowie.

Koło Naukowe zamierza nadal kontynuować prace rozpoczęte w 2005 roku, chroniąc wyjątkowość i niepowtarzalność krajobrazu Kalwarii Warmińskiej.

Autor tekstu: Paulina Brokos